

Pagina 1: voorzijde omslag

[titel:]

Wat een boer niet kent, weet 'ie niet

[subtitel:]

Publieksversie Jaarverslag 2019
over de uitvoering van het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020

[Logo: Regiebureau POP]

[foto, pagina 1]

[Pagina 2:

- [foto op pagina 2, binnenzijde omslag, paginagroot]]

[onderschrift pagina 2:]

Samenvatting

Dit jaarverslag gaat over de uitvoering van het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP) in 2019. Het programma draagt bij aan de ontwikkeling van het Nederlandse platteland door een concurrerende, duurzame en innovatieve landbouw te stimuleren én de biodiversiteit te versterken. De derde POP-periode loopt formeel van 2014 tot en met 2020 met een uitloop naar 2023; het totale subsidiebedrag is 1,6 miljard euro. Inmiddels wordt gesproken over verlenging van die periode met een of twee jaar. Daarvoor zal ook extra geld beschikbaar komen.

Het jaarverslag beschrijft de voortgang van het programma per thema. Interviews met POP3-begunstigden en mooie beelden laten zien hoe POP3 bijdraagt aan een vitaal platteland, waar boeren investeren in een duurzame en innovatieve landbouw en een goede boterham verdienen, burgers en boeren met elkaar in verbinding staan en we met z'n allen genieten van een prachtige natuur en biodiversiteit.

Inhoud

Samenvatting.....	2
Voorwoord	6
POP in het kort	8
Vitaal platteland	8
Thema's POP3	8
Openstellingen	8
Voortgang POP3.....	10
Interview: Win-win-win bij vrijwillige kavelruil Hardenberg.....	12
Thema 1: Versterken van de agrarische bedrijfsstructuur (investeringsmaatregelen en jonge boeren) 17	
Maatregelen om de agrarische bedrijfsstructuur te versterken.....	18
a. Kwaliteitsregeling Kalversector	18
b. Fysieke investering voor innovatie en modernisering agrarische bedrijven	18
c. Jonge landbouwers	19
d. Verbetering van de verkavelingsstructuur landbouwbedrijven	19
e. Risicobeheer: Regeling Brede weersverzekering	20
Infographic Jonge Landbouwers-regeling (JoLa).....	21
Thema 2: Samenwerking voor innovatie	22
Maatregelen om innovatie door samenwerking te bevorderen.....	23
a. Samenwerking voor innovatie, European Innovation Partnership (EIP)	23
b. Trainingen, workshops, ondernemerscoaching en demonstraties	23
Interview: [titel]	24
Thema 3: Verbeteren milieu en klimaat	26

Maatregelen om het milieu en het klimaat te verbeteren	27
a. Niet-productieve investeringen biodiversiteit/maatregelen PAS.....	27
b. Agro-milieumaatregelen (Collectief Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer)	27
Interview: [titel]	28
Thema 4: Verbeteren van waterkwaliteit.....	30
Maatregelen om de waterkwaliteit te verbeteren	31
a. Niet-productieve investeringen water	31
Interview: [titel]	32
Thema 5: Stimuleren van lokale initiatieven (LEADER).....	36
Maatregelen om lokale initiatieven te stimuleren	37
Interview: Coöperatie Gedeelde Weelde blijft groeien	38
Communicatie	43
Enkele resultaten op communicatiegebied.....	44

[Pagina 4:

- [foto op pagina 4, paginagroot]
- [Onderschrift foto:]

Voorwoord

Bij het schrijven van het voorwoord over ons jaarverslag 2019 is het onmogelijk niet stil te staan bij de actualiteit van COVID-19. De samenleving en economie verkeren momenteel in grote onzekerheden en velen maken een ongekend moeilijke periode door. Overheidshulp is op veel fronten ingezet of wordt, ook in het kader van het Plattelandsontwikkelingsfonds, verder overwogen. 2019 was met dat voor ogen in veel opzichten een overzichtelijk jaar. Er is in goede samenwerking tussen Rijk, provincies, waterschappen, RVO.nl en andere partijen veel bereikt en we komen steeds dichterbij de doelen van het programma. Niet in de laatste plaats door de niet-aflatende inzet van zeer betrokken medewerkers bij alle partijen.

In het jaarverslag leggen we verantwoording af over de besteding van de Europese en nationale middelen. Dat doen we door het cijfermatig beeld te geven, de betekenis daarvan te duiden en initiatiefnemers van projecten aan het woord te laten.

In 2019 zijn de resultaten van het programma steeds zichtbaarder geworden en is er veel aandacht gegeven aan het delen van die resultaten. Bijvoorbeeld tijdens de Netwerkconferentie POP3 onder de titel 'Wat een boer niet kent...' en de themanummers over klimaat, bodem en biodiversiteit die in 2019 zijn verschenen.

Ook zijn de resultaten van de tussentijdse evaluatie van het programma beschikbaar gekomen, waaruit lering is getrokken voor de nog resterende POP-periode en het toekomstige GLB. De samenhang tussen grondgebonden en niet-grondgebonden maatregelen is afgelopen periode eveneens versterkt door een intensievere samenwerking.

Flinke stappen zijn gemaakt in de inhoudelijke voortgang van het programma. Helaas is het niet gelukt om het beschikbare budget al voor 100% verplicht te hebben, maar wel nagenoeg. De vooruitzichten zijn zonder meer goed.

Naast de aandacht die nodig was van alle partijen voor het huidige programma, is er met elkaar flink geïnvesteerd om kennis en ervaring vanuit het huidige programma te benutten bij de vormgeving van het toekomstige GLB en de inmiddels noodzakelijke transitieperiode.

Ik wens u veel leesplezier.

Ger de Peuter
Directeur Regiebureau POP

[Pagina 6:
- POP in het kort]

POP in het kort

Vitaal platteland

Nederland geeft met het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP) invulling aan het Europese plattelandsbeleid. Het draagt bij aan de ontwikkeling van het Nederlandse platteland door een concurrerende, duurzame en innovatieve landbouw te stimuleren én de biodiversiteit te versterken. Het derde programma (POP3) loopt formeel van 2014 tot en met 2020 met een uitloop naar 2023. Gedurende de looptijd gaat er ruim 1,6 miljard euro overheidsgeld naar POP3. Inmiddels wordt gesproken over verlenging van die periode met een of twee jaar. Daarvoor zal ook extra geld beschikbaar komen.

De twaalf provincies en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) dragen samen zorg voor de uitvoering van het programma. LNV is eindverantwoordelijk. De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) fungeert als betaalorgaan.

Thema's POP3

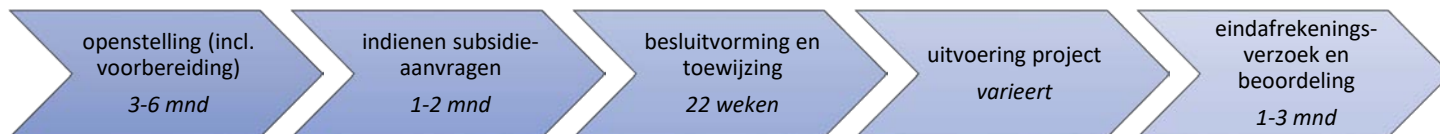
Het Nederlandse POP3 richt zich op vijf thema's:

1. Versterken van de agrarische bedrijfsstructuur (investeringsmaatregelen en jonge boeren) [\[link aanbrengen naar het thema\]](#)
2. Samenwerking voor innovatie [\[link aanbrengen naar het thema\]](#)
3. Verbeteren van milieu en klimaat [\[link aanbrengen naar het thema\]](#)
4. Verbeteren van de waterkwaliteit [\[link aanbrengen naar het thema\]](#)
5. Stimuleren van lokale ontwikkelingen op het platteland (LEADER) [\[link aanbrengen naar het thema\]](#)

Openstellingen

Het totale subsidiebedrag wordt uitgegeven door ieder jaar een deel beschikbaar te stellen. Dit gebeurt via openstellingen, waarbij de doelgroep een subsidieaanvraag kan indienen voor een bepaald type project. Schematisch ziet dit proces er als volgt uit:

[stroomschema graag vormgeven in huisstijl Regiebureau]

[Pagina 7 + 8: Programma algemeen

Voortgang POP3 + figuur Overzicht uitputting ELFPO-budget]

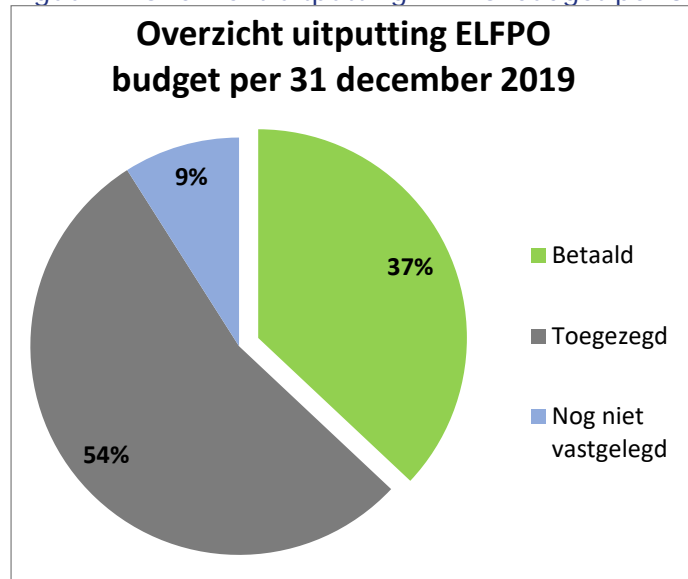
Voortgang POP3

In 2019 heeft het programma duidelijk vorm gekregen. Het bevindt zich in een fase waar de resultaten van POP3-projecten steeds duidelijker zichtbaar worden. Die resultaten en ervaringen lenen zich vaak voor een bredere toepassing in de praktijk. In dit stadium gaat daarom veel aandacht uit naar het delen van opgedane kennis en ervaringen, zodat ze goed op het boerenerf terecht komen.

Eind 2019 is ruim 91% van het beschikbare Europese budget betaald of toegezegd. Dat is een flinke stijging ten opzichte van vorig jaar. Eind 2019 is van ruim 8.500 aanvragers de subsidieaanvraag gehonoreerd ten opzichte van ruim 4.000 vorig jaar. Hiermee is een behoorlijke basis gelegd voor een goede uitvoering van het programma en het behalen van de doelstellingen van POP3. Daarmee is 9% het budget is nog niet vastgelegd. Met de aanvragen die nog in de pijplijn zitten bestaat de verwachting dat het budget volledig benut kan worden.

In 2019 is er een tussentijdse evaluatie van het programma uitgevoerd, zie 'Hoofdlijnen tussentijdse evaluaties'. [\[link naar document: https://regiebureau-pop.eu/sites/default/files/u3351/Hoofdlijnen%20tussentijdse%20evaluaties%20POP3_2019_WEB.pdf\]](https://regiebureau-pop.eu/sites/default/files/u3351/Hoofdlijnen%20tussentijdse%20evaluaties%20POP3_2019_WEB.pdf).

Figuur 1. Overzicht uitputting ELFPO-budget per 31 december 2019

[diagram, graag vormgeven in huisstijl Regiebureau en als staafdiagram (zie jaarverslag 2018)]

[tekst bij diagram:]

Betaald: Project is uitgevoerd en betaald aan de subsidieaanvrager, na uitvoering van alle controles.

Toegezegd: Subsidieaanvraag is gehonoreerd en project is in uitvoering. Bedrag is gereserveerd om de projectkosten te kunnen betalen als aan de voorwaarden is voldaan.

Niet vastgelegd: Ingediende subsidieaanvragen, waarvoor het traject van beoordeling loopt, en een klein restant.

[einde blokje bij diagram]

[FOTO?]

[Pagina 9 + 10 + 11 + 12: interview 1 + [foto's]

[Project: Vrijwillige kavelruil in de regio Hardenberg, maatregel: 4j (fysieke investeringen), landsdeel: Oost: Overijssel]

[pagina 9]

[titel:]

Interview: Win-win-win bij vrijwillige kavelruil Hardenberg

[Lead]

Alles in dit kavelruilproject liep goed, constateert projectleider Harry Roetert, van Stichting Stimuland die zich sterk maakt voor een vitaal platteland. Niet alleen Stimuland, ook boeren en buren zijn tevreden over dit project in Hardenberg.

[openingsfoto]

[onderschrift foto:] Harry Roetert (links), Seine Grefelman (midden) en Johan Slatman (rechts) namen deel aan een ruilverkavelingsproject in de regio Hardenberg.

[pagina 10 + 11]

[lopende tekst + foto's]

[kader bovenaan over project]

Vrijwillige kavelruil in de regio Hardenberg

In [jaartal] startte met POP-geld in de provincie Overijssel het project Vrijwillige kavelruil. Looptijd [aantal] jaar. Doel:

- ....
-

[einde kader]

[lopende tekst]

Met 130 hectare vrijwillig geruilde kavels ten noorden van Hardenberg is het oorspronkelijke doel van 90 hectare meer dan gehaald. En dat binnen de voorgenomen termijn van twee jaar. Waarom liep het hier zo lekker?

Roetert: "Dat is vooral de verdienste van de kavelruilcoördinator, Seine Grefelman. Met 49 grondeigenaren was het nogal een puzzel die moest worden gelegd." Goede ondersteuning vanuit het gebied zelf is ook essentieel: medewerking van de gemeente, maar ook van een speciale commissie van personen die het gebied en de historie goed kennen.

Aanleiding was, zoals zo vaak, losse eindjes uit een vorig ruilverkavelingsproject. "Grond die bij een vorige kavelruil net buiten het gebied viel, hebben we in deze ruil wél meegenomen."

POP betaalt de puzzel

Voor het leggen van de puzzel is de POP-subsidie bedoeld. Een van de POP-thema's is het versterken van de agrarische bedrijfsstructuur. Ook de gemeente Hardenberg heeft bijgedragen. De eigenaren betaalden de notariskosten van de grondoverdracht.

Rijke oogst

Meer huiskavels, grotere huiskavels, minder veldkavels, een betere waterhuishouding, lagere kosten voor de boeren, meer mogelijkheden voor kringlooplandbouw, een betere verkeersveiligheid en meer toerisme en natuur. Dat is de oogst van dit project.

"Sommige boeren hadden stukken land 13 kilometer van de boerderij. Daar ga je geen koeien weiden, hooguit wat jongvee. Meestal gebruiken boeren zo'n perceel voor maïs. Door grotere en meer kavels aan huis te creëren, bij de boerderij, ontstaat winst aan alle kanten. Er komt een groter oppervlak om melkkoeien in de wei te laten lopen. Dat stimuleert kringlooplandbouw; er is minder krachtvoer en kunstmest nodig. Het scheelt de boer ook kosten en arbeid. Hij hoeft geen gras van elders de stal in te halen, hij hoeft niet op pad om ver weg een perceel te bewerken. Bovendien is er meer ruimte voor vruchtwisseling", somt Roetert de voordelen op.

Een aantal boeren heeft op de samengevoegde percelen de watergangen verplaatst, waardoor de aan- en afvoer van water verbeterd is.

Voor de omgeving is de kavelruil ook gunstig. Het scheelt voor scholieren en plezierfietsers als er op smalle landweggetjes minder verkeer van maishakselaars en zware wagens is.

<Kader>

Rogge-akker voor de bakker

Een van de 49 deelnemers aan de ruilverkaveling is Johan Slatman, van bakkerij Slatman in Ane. Hij teelde op een perceel van 1,2 hectare Sint Jansrogge, een oud roggeras, waarvan hij het meel gebruikt in zijn bakkerij. Dat perceel was erg nat.

In deze kavelruil schoot er vlakbij de bakkerij een incurant stuk land over, met rare hoeken, maar wel droger. "Die 1,5 hectare heb ik gekocht en daarop teel ik nu de rogge."

Van het oude perceel heeft Slatman een plas/dras-gebied gemaakt, waar weidevogels kunnen fourageren. Het ligt langs de weg. "Ik zie mensen regelmatig stoppen om naar de vogels te kijken. De kleine plevier heb ik dit jaar voor het eerst gezien."

Langs het nieuwe perceel heeft de bakker bloeiende akkerranden gezaaid. Daar komen veel dieren op af, van insecten tot reeën. Het ligt langs een fietspad. "Die bloeiende strook is een mooi gezicht. Ik hoef van deze percelen niet te leven, ik teel rogge voor de lol. Allebei de stukken land liggen vlak bij huis. Mijn vrouw wandelt er elke dag."

[pagina 12]

[streamer]

"Voor de omgeving is de kavelruil ook gunstig"

[eindfoto]

[Pagina 13 + 14 + 15 + 16 + 17: Thema 1: Versterken van de agrarische bedrijfsstructuur (investeringsmaatregelen en jonge boeren)]

- Pagina 13: omschrijving van het thema + een figuur dat de uitputting van het budget weergeeft
- Pagina 14, 15, 16: maatregelen, het doel dat nagestreefd wordt en de resultaten die behaald zijn + een diagram die aantallen en euro's weergeeft.
- Pagina 17: JoLa-infographic.]

[pagina 13]

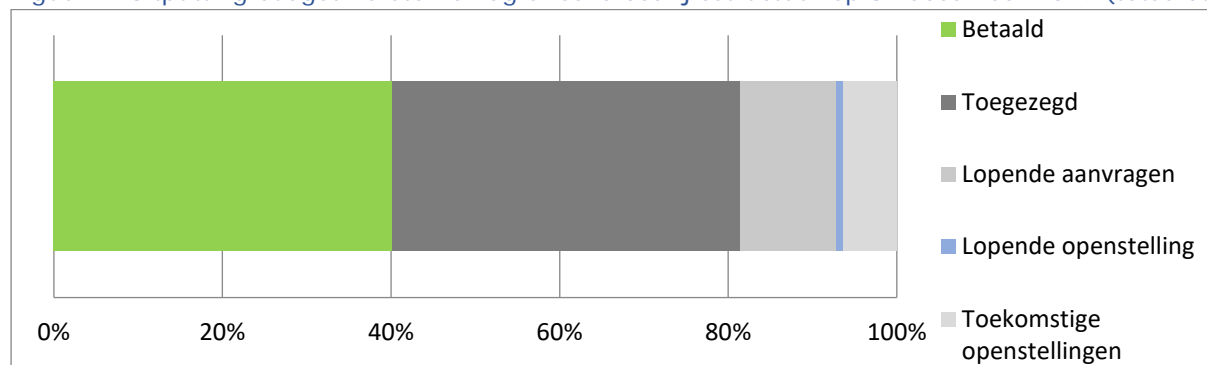
Thema 1: Versterken van de agrarische bedrijfsstructuur (investeringsmaatregelen en jonge boeren)

Het versterken van de agrarische bedrijfsstructuur is noodzakelijk om de concurrentiepositie van Nederland te handhaven en tegelijkertijd bij te dragen aan de natuur- en milieudoelstellingen die met het programma worden nagestreefd.

Landbouwers kunnen daarom subsidie krijgen voor een groot aantal investeringsmaatregelen, zoals kavelruil. Daarnaast kunnen jonge boeren tot en met 40 jaar subsidie aanvragen om te investeren in verduurzaming na bedrijfsovername. Dat is geregeld in de Jonge Landbouwers-regeling (JoLa). Een infographic over de JoLa staat op pagina 17 [\[link naar pagina 17\]](#). Vaak hebben jonge agrarisch ondernemers slechts een beperkte investeringscapaciteit als zij een landbouwbedrijf overnemen, terwijl zij van groot belang zijn voor de toekomst en het vernieuwend vermogen van de sector.

In 2019 zijn er binnen dit thema in totaal 34 openstellingen geweest, waarvan er 12 nog doorlopen in 2020. Daarnaast is er voor landbouwbedrijven de mogelijkheid om jaarlijks aan de brede weersverzekering mee te doen. Uit de uitgevoerde tussentijdse evaluatie in 2019 blijkt dat de maatregelen gericht op fysieke investeringen positief zijn ontvangen en goed aansluiten bij de investeringen die de landbouwbedrijven willen doen voor onder meer verduurzaming en modernisering van de bedrijfsvoering.

Figuur 2. Uitputting budget Versterken agrarische bedrijfsstructuur op 31 december 2019 (totaalbudget €339 miljoen)

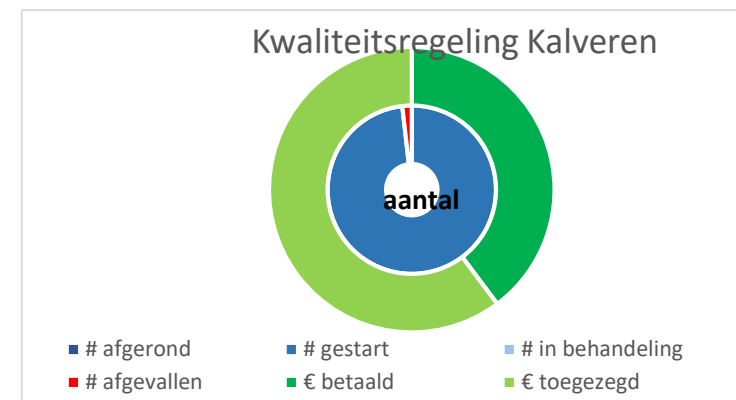
[pagina 14]

Maatregelen om de agrarische bedrijfsstructuur te versterken

In de periode 2015-2019 zijn in dit kader de volgende maatregelen opengesteld:

a. Kwaliteitsregeling Kalversector

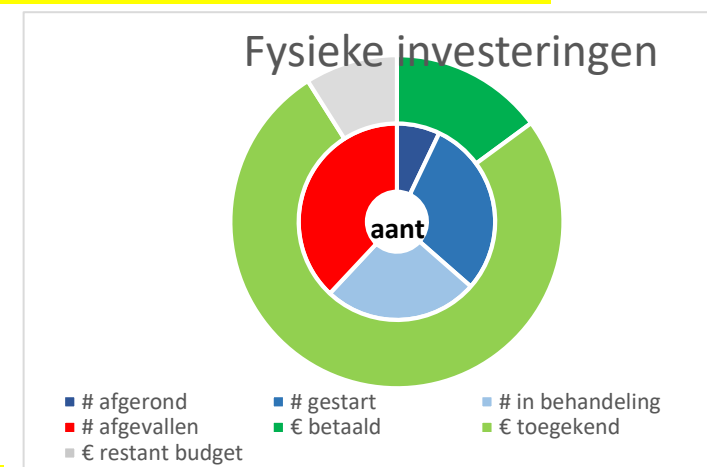
- Stimulans voor deelname aan een vrijwillig kwaliteitssysteem met het oog op gezondheid van mens en dier en dierenwelzijn.
- In 2019 was de laatste mogelijkheid om in te schrijven voor deze regeling.
- Inmiddels doen 1.795 bedrijven mee aan deze regeling. Dat zijn praktisch alle kalverhouderijen in Nederland.
- Deelnemers moeten voldoen aan de eisen die de 'Kwaliteitsregeling Kalveren' stelt.
- Deelnemers ontvangen tot en met uiterlijk 2021 jaarlijks maximaal € 3.000.
- Voor de deelnemende kalverhouderijen is een bedrag van € 26,4 mln. beschikbaar.
- De regeling kan gezien worden als ondersteuning van een 'license to produce', wat leidt tot veel deelnemers.

[taartdiagram]

b. Fysieke investering voor innovatie en modernisering agrarische bedrijven

- Maatregel gericht op het versterken van een economisch rendabele bedrijfsvoering en verduurzaming.
- Enkele openstellingen zijn specifiek gericht op de verbetering van waterkwaliteit en het waterbeheersysteem (reductie van emissie van nutriënten).
- In 2019 waren er relatief veel nieuwe aanvragen, waardoor het beschikbare budget ruimschoots werd overschreden. Enkele provincies verhoogden het budget, zodat een groter aantal aanvragen kon worden goedgekeurd.
- Het grote aantal aanvragers leidt tot een langere doorlooptijd van de besluitvorming.
- 1.270 landbouwbedrijven nemen op 31 december 2019 deel aan deze regeling. Dat zijn er 873 meer dan in 2018.
- 889 landbouwbedrijven wachten op een beschikking.
- 247 landbouwbedrijven hebben het investeringsproject afgerond en de subsidie ontvangen.

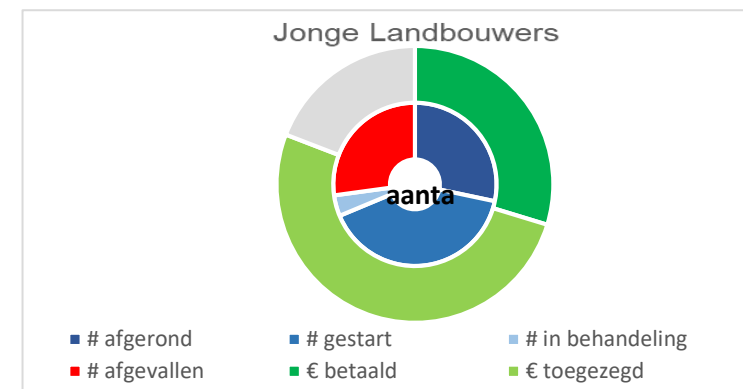

[taartdiagram]

[pagina 15]

c. Jonge landbouwers

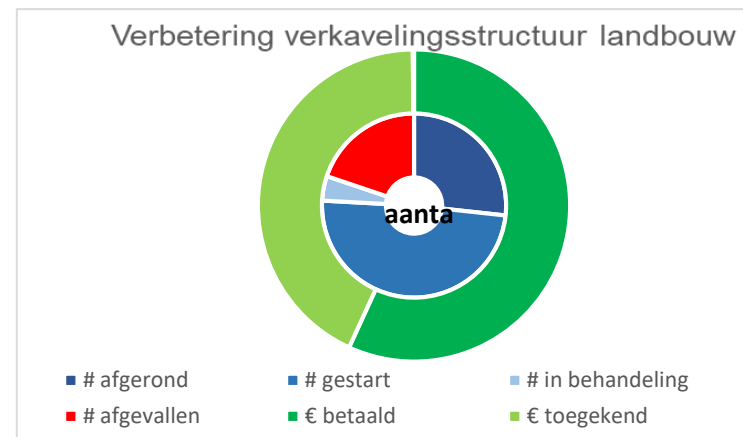
- De Jonge Landbouwers-regeling (JoLa-regeling) richt zich op (innovatieve) investeringen die bijdragen aan duurzaamheid en dierenwelzijn.
- Van 2016-2019 is de regeling 5 keer opengesteld door alle provincies met wisselend succes.
- Op 31 december 2019 hebben in totaal hebben 1.662 jonge landbouwers deelgenomen aan de JoLa-regeling.
- In december 2019 is een nieuwe openstelling gestart met een looptijd tot medio februari 2020. Op 31 december hebben 100 jonge boeren een aanvraag ingediend.
- De investeringslijst is in 2019 in samenwerking met de doelgroep geactualiseerd.
- Dankzij succesvolle openstellingen, is het beschikbare budget praktisch volledig toegezegd aan deelnemende jonge landbouwers.
- Het Regiebureau POP publiceerde een nieuwsbericht over de JoLa-regeling 2019 mét infographic [\[link naar pagina 17 jaarverslag\]](#).

[tabel]

d. Verbetering van de verkavelingsstructuur landbouwbedrijven

- Maatregel waardoor de landbouwstructuur efficiënter en economisch meer rendabel wordt ingericht.
- Levert ook een bijdrage aan het bereiken van natuur-, milieu-, en waterdoelstellingen.
- Vanwege de Europese subsidievoorwaarden heeft de verkavelingsregeling weinig belangstelling.
- Vooral kleinschalige algemene projecten hebben een aanvraag ingediend.
- Enkele provincies hebben de regeling ingezet voor de verplaatsing van glastuinbouwbedrijven.
- 88 projecten hebben een subsidietoezegging ontvangen.
- Aan 31 projecten is een totaalbedrag van € 45 mln. subsidie betaald. Dit betreft voornamelijk projecten die in de vorige programmaperiode (POP2) zijn gestart.

[pagina 16]

[GEEN taartdiagram + WEL foto]

e. Risicobeheer: Regeling Brede weersverzekering

- Regeling Brede weersverzekering: verzekering tegen schade aan gewassen door ongunstige weersomstandigheden.
- Verzekering geldt voor alle teelten in de open lucht, met uitzondering van grasland.
- Behoeft voor deze verzekering is groot. Aantal deelnemende bedrijven nam toe van 1.435 in 2016 tot 1.646 in 2017, 1.722 in 2018 en 1.710 in 2019.
- Tot en met 2019 hebben in totaal 2.750 unieke landbouwbedrijven zich verzekerd. Daarmee is de streefwaarde voor 2023 (2.500 bedrijven) ruimschoots behaald.
- Het verschil tussen het aantal unieke bedrijven en het gebruik in 2019 geeft aan dat een groot aantal bedrijven geen vervolg geeft aan het gebruik van deze verzekering.
- In 2019 is een premiesubsidie van € 12,6 mln. betaald (in de periode 2015 t/m 2019 was dat in totaal € 51 mln.).

[Pagina 17: [infographic jola opnemen]

Infographic Jonge Landbouwers-regeling (JoLa)

JONGE LANDBOUWERS-REGELING (JOLA)

JoLa IN HET KORT

- Subsidie
- Bestemd voor jonge landbouwers tot en met 40 jaar
- Bedoeld voor investeringen om de boerderij te verduurzamen, na overname
- Levert een bijdrage aan een vitaler en duurzamer platteland
- De Europese Unie en de provincies financieren JoLa
- Onderdeel van het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP)

26 INVESTERINGS-CATEGORIEËN

TOP 3 JoLa 2019

- 1 Zonnepanelen
- 2 Emissiearme veeeren
- 3 Elektrische voertuigen

LANDELIJKE REGELING

AANVRAGEN EN BEDRAGEN

[Pagina 18 + 19: Thema 2: Samenwerking voor innovatie]

- Pagina 18: omschrijving van het thema + een figuur dat de uitputting van het budget weergeeft
- Pagina 19: maatregelen, het doel dat nagestreefd wordt en de resultaten die behaald zijn + een diagram die aantallen en euro's weergeeft.]

[pagina 18]

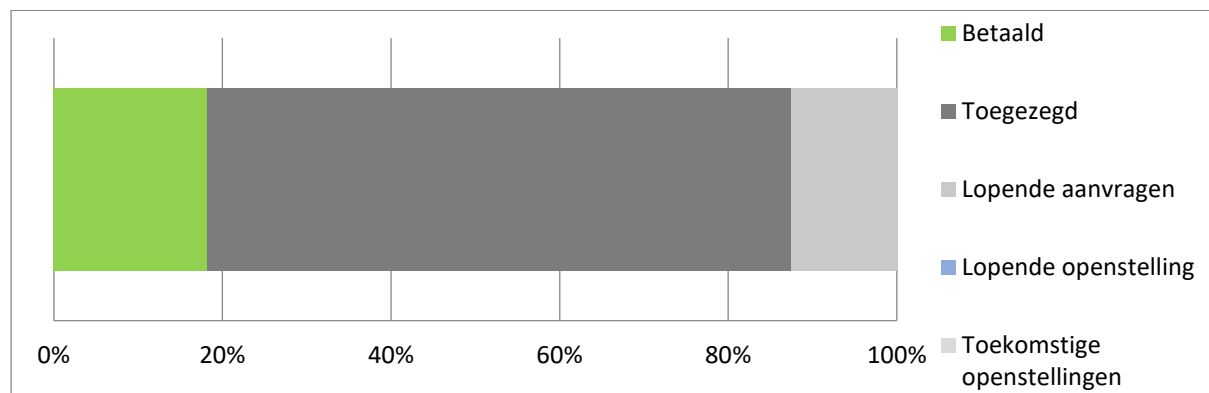
Thema 2: Samenwerking voor innovatie

Samenwerken voor innovatie is noodzakelijk om de concurrentiepositie van Nederland te handhaven en tegelijkertijd de natuur- en milieudoelstellingen te halen. Vergeleken met andere landen is grond in Nederland schaars en arbeid relatief duur. Het kennisniveau in Nederland is hoog, onder meer door de goede samenwerking tussen onderwijs, onderzoek en bedrijfsleven en een goed ontwikkeld systeem van voorlichting. Hierdoor is de opbrengst per hectare hoog. Toch zijn de winstmarges klein. Het stimuleren van nieuwe innovaties blijft belangrijk, net als het overdragen van kennis, zodat deze verder wordt verspreid en kan worden toegepast.

In 2019 zijn er binnen dit thema in totaal 25 openstellingen geweest.

Ter voorbereiding van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) is in 2018 besloten om € 9 mln. (100% ELFPO) toe te voegen aan de maatregel Samenwerking voor innovatie. In 2019 zijn 7 pilotprojecten verdeeld over Nederland gestart die uit deze maatregel betaald worden. In de pilots testen agrarisch collectieven in samenwerkingsverbanden nieuwe werkwijzen en methoden in het toekomstige GLB, bijvoorbeeld een puntensysteem voor ecosysteemdiensten.

Figuur 3. Uitputting budget Samenwerking voor innovatie op 31 december 2019 (totaalbudget € 114 miljoen)

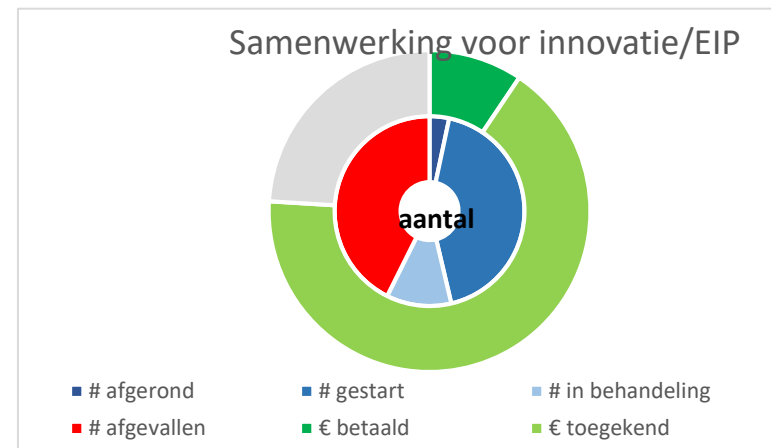
[pagina 19]

Maatregelen om innovatie door samenwerking te bevorderen

a. Samenwerking voor innovatie, European Innovation Partnership (EIP)

- Maatregel stimuleert samenwerking tussen praktijk en wetenschap bij innovaties.
- Voorbeelden van projecten: ontwikkeling van nieuwe marktconcepten, ketenversterking, vermindering van grondstoffenverbruik, dierenwelzijn en klimaatmitigatie.
- Alle projecten worden geregistreerd als EIP-project ([European Innovation Partnership](#)) en geplaatst in de Europese EIP-database.
- Eind 2019 zijn 265 projecten gestart, ruim meer dan opgenomen in het programma (180 projecten). Hiervoor is een bedrag van € 66 mln. subsidie verleend.
- Adviescommissies selecteren de beste samenwerkingsprojecten, waardoor kwaliteit van de projecten toeneemt. Dit leidt wel tot meer afgewezen projecten.
- Provincies ervaren de maatregel als succesvol en hebben in 2019 extra budget toegevoegd aan deze maatregel.
- 19 projecten zijn eind 2019 afgerond; er is een bedrag van € 8,2 mln. subsidie uitbetaald.

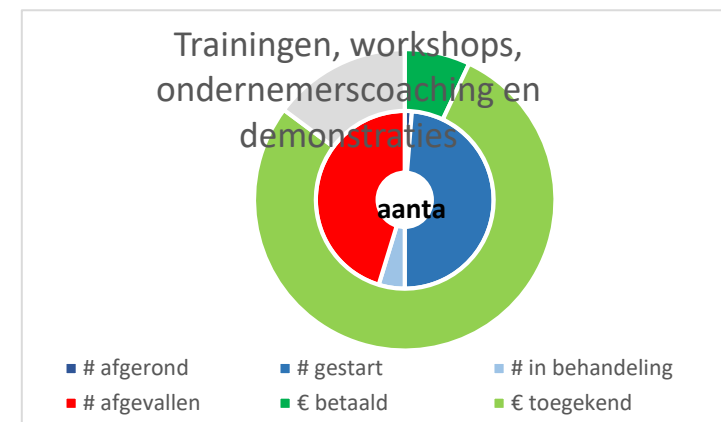
[taartdiagram]

b. Trainingen, workshops, ondernemerscoaching en demonstraties

- Maatregelen richten zich op kennisoverdracht van innovatieve ontwikkelingen, aangepast op de beleidsontwikkelingen van een provincie.
- Alle openstellingen leveren (meer dan) voldoende aanvragen op en voldoen aan behoefte.
- De vele aanvragen zorgen soms voor een overschrijding van het subsidieplafondbedrag.
- Aanvragen worden beoordeeld door een adviescommissie op effectiviteit en innovatie, kosteneffectiviteit en haalbaarheid. Leidt wel tot een grote hoeveelheid afvallers.
- Eind 2019 zijn 116 projecten gestart, waarvoor een subsidiebedrag van € 23 mln. beschikbaar is.
- De projecten leveren een bijdrage aan de vermindering van grondstoffengebruik, klimaatmitigatie, nieuwe marktconcepten (incl. ketenversterking) en problematiek in veenkoloniën.
- In 2019 zijn de eerste 3 projecten afgerond, onder andere een groot project over kennisoverdracht gericht op verbetering van de bodem- en waterkwaliteit.
- In totaal is een bedrag van € 8,2 mln subsidie uitbetaald, waarbij 6.473 deelnemers zijn geregistreerd.

[taartdiagram]

[Pagina 20 + 21 + 22 + 23: interview 2 + [foto's]

[Project: HyCare 2.0, maatregel: 16 (innovatie), landsdeel: Zuid: Noord-Brabant]

[pagina 20]

[titel:]

Interview: [titel]

[Lead]

[openingsfoto]

[onderschrift foto:]

[pagina 21]

[kader bovenaan over project]

HyCare 2.0

In [jaartal] startte met POP-geld van de EU en de provincie Noord-Brabant het project HyCare 2.0. Looptijd [aantal] jaar. Doel:

- ....
-

[einde kader]

[lopende tekst + foto]

[pagina 22]

[lopende tekst + foto]

[pagina 23]

[streamer]

[eindfoto]

[Pagina 24 + 25: Thema 3: Verbeteren van milieu en klimaat

- Pagina 24: omschrijving van het thema + een figuur dat de uitputting van het budget weergeeft
- Pagina 25: maatregelen, het doel dat nagestreefd wordt en de resultaten die behaald zijn + een diagram die aantallen en euro's weergeeft.]

[pagina 24]

Thema 3: Verbeteren milieu en klimaat

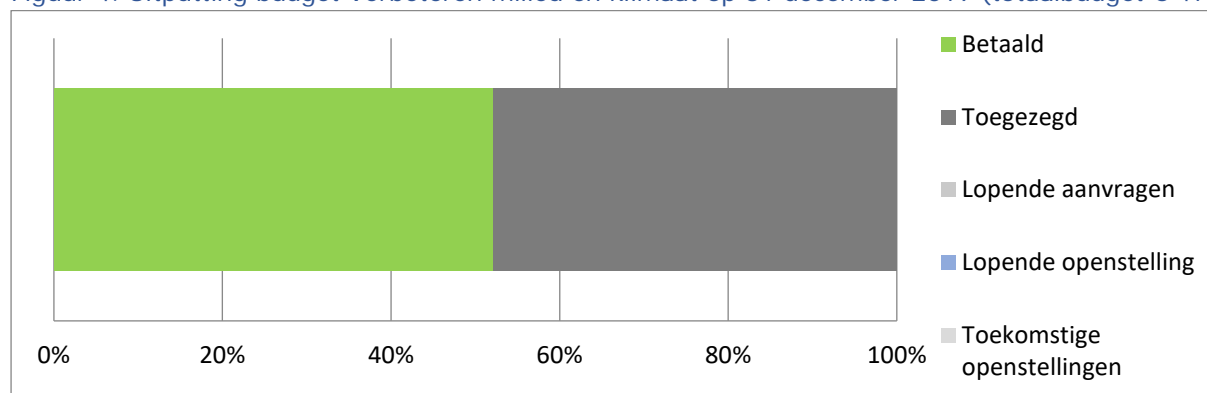
De Nederlandse landbouw is relatief grootschalig en intensief. Dit brengt ongewenste effecten met zich mee. De vogelstand is in landbouwgebieden in de voorbije 30 jaar met 70% gedaald. Aandacht voor milieu en klimaat is dan ook cruciaal. In het POP3 zijn maatregelen opgenomen die een positieve bijdrage leveren aan dit thema.

Het POP3-programma kent investeringsregelingen. Die richten zich op herstel, instandhouding en verbetering van ecosystemen, zoals het verbeteren van landschappen, het stimuleren van de biodiversiteit en het verbeteren van bodembeheer.

Daarnaast wil Nederland met POP3 natuurdoelen realiseren. Voor de uitvoering van het agrarisch natuurbeheer is in 2016 de maatregel Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) gestart. Daarvoor zijn 40 agrarische collectieven opgericht, die meer dan 9.500 boeren en andere grondeigenaren als leden hebben. De overheid heeft met de collectieven contracten met een looptijd van 6 jaar afgesloten om het ANLb uit te voeren. Binnen Europa is dit een unieke aanpak. Tevens zijn in 2019 7 GLB-pilots gestart waarin agrarische collectieven in samenwerkingsverbanden nieuwe werkwijzen en methoden voor het toekomstige GLB uitproberen.

In 2019 zijn er binnen dit thema in totaal 9 openstellingen geweest.

Figuur 4. Uitputting budget Verbeteren milieu en klimaat op 31 december 2019 (totaalbudget € 470 miljoen)

[pagina 25]

Maatregelen om het milieu en het klimaat te verbeteren

a. Niet-productieve investeringen biodiversiteit/maatregelen PAS

- Projecten leveren een bijdrage aan de doelstellingen van provincies op gebied van biodiversiteit en natuur (Natura 2000) en stikstof (Programmatische Aanpak Stikstof (PAS)).
- Meeste openstellingen zijn succesvol, zelfs meer subsidie aangevraagd dan geld beschikbaar.
- Provincies hebben in 2019 extra middelen beschikbaar gesteld voor de uitvoering van deze maatregel.
- Deze investeringsprojecten zijn vaak groot en hebben een lange looptijd.
- 85 projecten hebben een subsidietoezegging ontvangen voor een totaalbedrag van € 138 mln., met inbegrip van de 7 pilotprojecten gericht op het toekomstige GLB.

[taartdiagram]

b. Agro-milieumaatregelen (Collectief Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer)

- Maatregel is gericht op het creëren van robuuste leefgebieden in het agrarisch landschap voor soorten die in de Vogel- en Habitatrichtlijn genoemd staan, waardoor met name de weide- en akkervogelstand minimaal gelijk blijft.
- Maatregel draagt ook bij aan het realiseren van de waterdoelen van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW).
- Met een gebiedsgerichte aanpak zorgen collectieven voor een goed beheer van de biodiversiteit en het landschap. Onder meer gericht op: aanleggen van bloeiende akkerranden en plas-drasgebieden, stimuleren van meer kruidenrijk grasland en het beheren van sloten en houtwallen.
- Meer dan 86.000 hectare onder beheer van 40 agrarische collectieven.
- Voor meer informatie: [Kenniskbank Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer \(ANLb\) van BIJ12](#) en www.boerennatuur.nl.

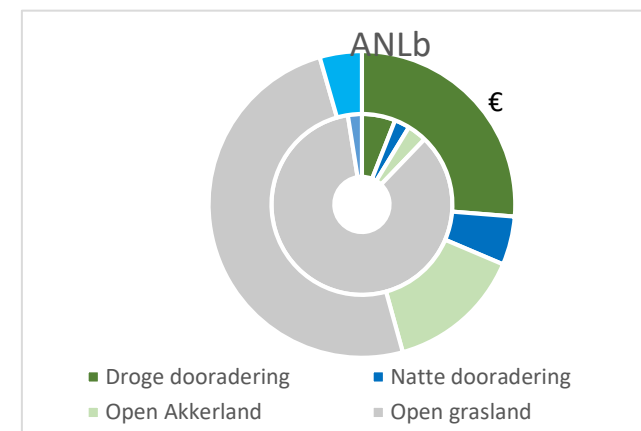
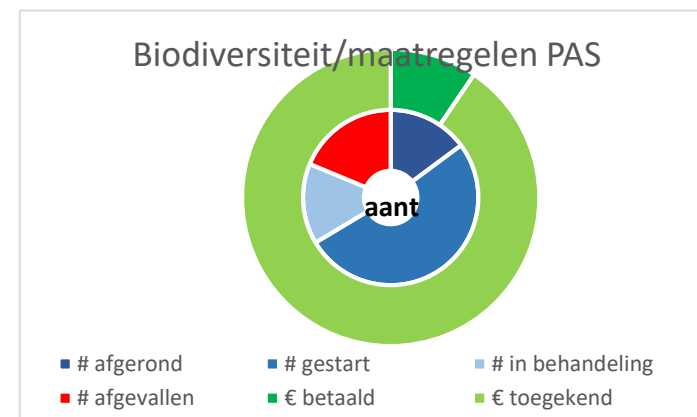
[onderschrift bij taartdiagram ANLb:] Verdeling beheerlasten Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer in 2019

[legenda bij taartdiagram ANLb]

Binnenring: Oppervlakte
(totaal 86.065 hectare)

Buitenring: Betaald
(totaal 62 mln. euro)

Droge dooradering
Natte dooradering
Open akkerland
Open grasland
Water

[Pagina 26 + 27 + 28 + 29: interview 3 + [foto's]

[Project: GLB-pilot: Hoe? Zo, maatregel: maatregel 10 (ANLb) en maatregel 16 (innovatie), landsdeel: Noord: Groningen en Friesland]

[pagina 26]

[titel:]

Interview: [titel]

[Lead]

[openingsfoto]

[onderschrift foto:]

[pagina 27]

[kader bovenaan over project]

Hoe? Zo!

In [2019] startte met EU-subsidie in de provincies Groningen en Friesland de GLB-pilot Hoe? Zo!. Looptijd [aantal] jaar. Doel:

- ....
-

[einde kader]

[lopende tekst + foto]

[pagina 28]

[lopende tekst + foto]

[pagina 29]

[streamer]

[eindfoto]

[Pagina 30 + 31: Thema 4: Verbeteren van waterkwaliteit

- Pagina 30: omschrijving van het thema + een figuur dat de uitputting van het budget weergeeft
- Pagina 31: maatregel, het doel dat nagestreefd wordt en de resultaten die behaald zijn + een diagram die aantallen en euro's weergeeft.]

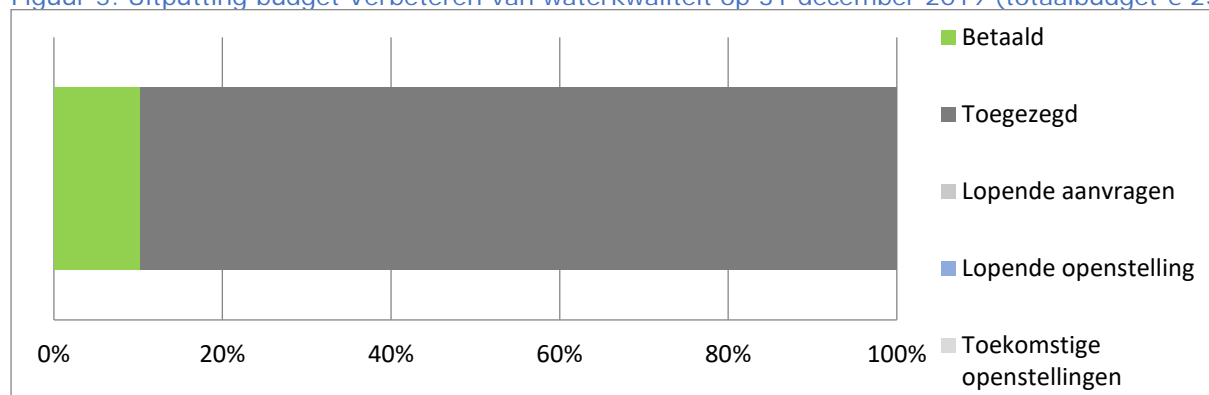
[pagina 30]

Thema 4: Verbeteren van waterkwaliteit

Verbetering van waterkwaliteit vraagt extra aandacht. Door onder meer bemesting kan een teveel aan mineralen in het grond- en oppervlaktewater terecht komen. Dit kan ecosystemen verstoren. Om de doelstellingen van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en het zesde actieprogramma Nitraatrichtlijn te halen, zijn er maatregelen afgesproken. De waterkwaliteit in Nederland gaat vooruit, maar er zijn meer inspanningen nodig. Hiervoor wordt samengewerkt met waterschappen, provincies, LTO en ministeries.

In 2019 zijn er binnen dit thema in totaal 20 openstellingen geweest.

Figuur 5. Uitputting budget Verbeteren van waterkwaliteit op 31 december 2019 (totaalbudget € 257 miljoen)

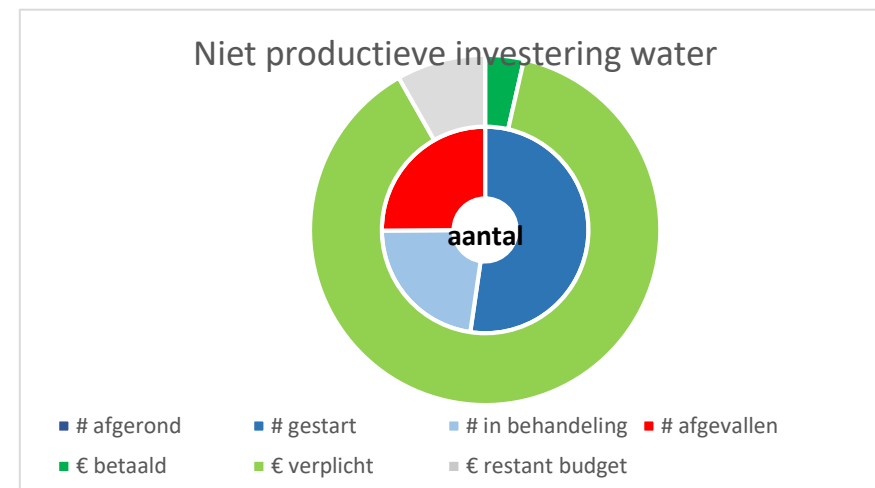
[pagina 30]

Maatregelen om de waterkwaliteit te verbeteren

a. Niet-productieve investeringen water

- Projecten leveren een bijdrage aan de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water (KRW) en het 6^e actieprogramma Nitraatrichtlijn.
- Waterprojecten richten zich onder andere op: verminderen van nutriënten en gebruik van gewasbestrijdingsmiddelen, anti-verdroging, vernatting en klimaatadaptatie.
- Voorbeelden waterprojecten: aanleg natuurvriendelijke oevers en verbetering waterhuishouding onder meer door onderwaterdrainage of beekherstel.
- Samenwerking met waterschappen is leidend, omdat zij de grootste bijdrage leveren aan de nationale cofinanciering.
- Meeste openstellingen zijn succesvol, zelfs meer subsidie aangevraagd dan beschikbaar.
- Via nationale middelen hebben de waterschappen en provincies in 2019 een extra bedrag ingezet van € 100 mln.
- 171 waterprojecten zijn in de periode 2015 – 2019 binnen het POP3 gestart, waarvoor € 257 mln. beschikbaar is gesteld.
- De POP3-waterprojecten zijn onderdeel van de 650 projecten binnen het nationale programma 'Deltaplan Agrarisch Waterbeheer' (DAW).
- In 2019 zijn de eerste 21 projecten afgerond met een totale waarde van € 23,4 mln.

[taartdiagram]

[Pagina 32 + 33 + 34 + 35: interview 4 + [foto's]

[Project: Verbetering bodem- en waterkwaliteit Noordoostpolder, maatregel: 1 (kennisverspreiding), landsdeel: West: Flevoland]

[pagina 32]

[titel:]

Interview: [titel]

[Lead]

[openingsfoto]

[onderschrift foto:]

[pagina 33 + 34]

[kader bovenaan over project]

Verbetering bodem- en waterkwaliteit Noordoostpolder

In [jaartal] startte met POP-geld in de provincie Flevoland het project Verbetering bodem- waterkwaliteit Noordoostpolder. Looptijd [aantal] jaar. Doel:

- ....
-

[einde kader]

[lopende tekst + foto's]

[pagina 35]

[streamer]

[eindfoto]

[Pagina 36 + 37: Thema 5: Stimuleren van lokale ontwikkelingen (LEADER)]

- Pagina 36: omschrijving van het thema + een figuur dat de uitputting van het budget weergeeft
- Pagina 37: maatregel, het doel dat nagestreefd wordt en de resultaten die behaald zijn + een diagram die aantallen en euro's weergeeft.]

[pagina 36]

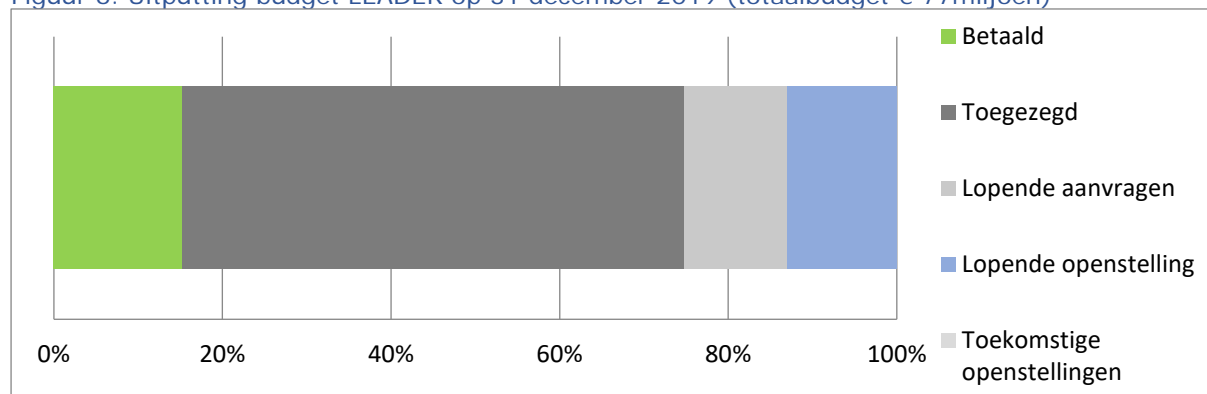
Thema 5: Stimuleren van lokale initiatieven (LEADER)

Het stimuleren van lokale ontwikkelingen vindt plaats via LEADER (Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale, vrij vertaald als Samenwerking voor plattelandsonwikkeling). Dit is gericht op lokale ontwikkelingen, vanuit de gemeenschap zelf. Het doel is om plattelandseconomieën en -gemeenschappen te ondersteunen en zo banen te scheppen en de leefomstandigheden in plattelandsgebieden te verbeteren.

Voor het stimuleren van lokale ontwikkelingen in plattelandsgebieden heeft elke provincie voor tenminste één gebied een Lokale Actiegroep (LAG) ingesteld. In Nederland zijn 20 LAG's. Een LAG stelt een lokale ontwikkelingsstrategie op, waarbij de nadruk ligt op groei en banen en op het verbeteren van de leefomstandigheden in plattelandsgebieden via bedrijfsontwikkeling, innovatie en samenwerkingsactiviteiten.

In 2019 zijn er binnen dit thema in totaal 25 openstellingen geweest, waarvan er [aantal] nog doorlopen in 2020.

Figuur 6. Uitputting budget LEADER op 31 december 2019 (totaalbudget € 77miljoen)

[pagina 37]

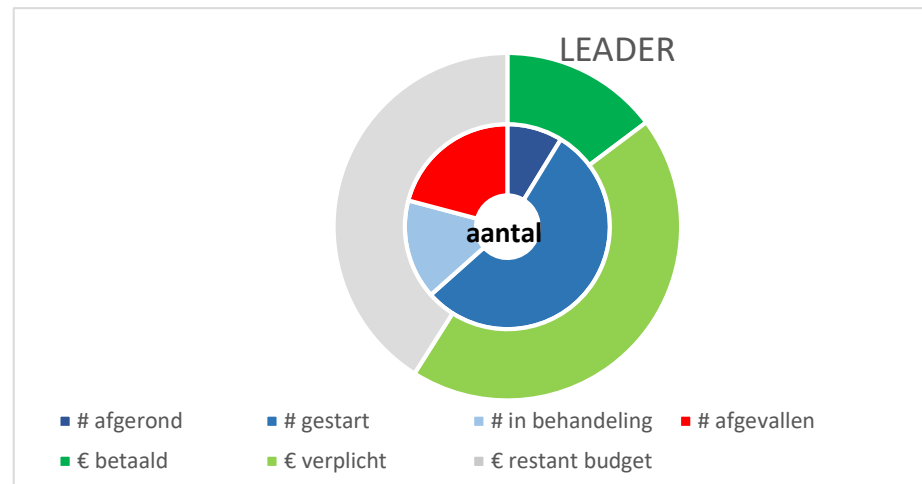
In de periode 2015-2019 zijn de volgende maatregelen opengesteld:

- Steun voor de uitvoering van concrete LEADER-projecten.
- Voorbereiding en uitvoering samenwerking LAG.
- Regeling lopende kosten en dynamisering LEADER.

Maatregelen om lokale initiatieven te stimuleren

- In Nederland zijn 20 LEADER-groepen (LAG's) actief. De resultaten van deze LAG's zijn wisselend.
- De voortgang van het thema LEADER bleef achter bij de gestelde doelen in 2018 zodat het budget voor deze maatregel in 2019 met bijna € 5 mln. is verlaagd. 7 provincies hebben op vrijwillige basis een bijdrage in deze budgetverlaging geleverd, zodat de goedlopende LAG's geen last hadden van de opgelegde korting.
- In 2019 zijn acties genomen om de uitvoering van LEADER te verbeteren. Voorbeelden zijn: doorlopende opstellingen, intensievere begeleiding van de aanvragers en regionale afspraken over financiering (o.a. een regionaal voorfinancieringsfonds).
- Ook is door de LAG's geïnvesteerd in kennisdelen, zodat geleerd kan worden van ervaringen in andere regio's.
- Eind 2019 hebben in totaal 319 LEADER-projecten een subsidietoezegging ontvangen. Dat is een forse toename t.o.v. 2018 toen 233 projecten een subsidietoezegging hadden ontvangen.
- 44 projecten zijn eind 2019 afgerond en is een bedrag van € 11,5 mln subsidie uitbetaald.

[taartdiagram]

[Pagina 38 + 39 + 40 + 41: interview 5 LEADER + [foto's]

[Project: Coöperatie Gedeelde Weelde, maatregel: 19 (LEADER), landsdeel: Zuid: Limburg]

[pagina 38]

[titel:]

Interview: Coöperatie Gedeelde Weelde blijft groeien

[Lead]

Een voedselketen waar producenten, consumenten en winkeliers blij van worden. Dat is het credo van Coöperatie Gedeelde Weelde. Het aantal leden blijft groeien en wekelijks doen meer dan 1.000 enthousiaste klanten boodschappen in de coöperatieve winkel in Maastricht. De ambitie is doorgroei naar een foodhub voor Maastricht en de EU-regio.

[openingsfoto]

[onderschrift foto:] Luuk Rövekamp en Christiane Gronenberg in Gedeelde Weelde in de Limburgse hoofdstad Maastricht.

[pagina 39 + 40 + foto's]

[kader bovenaan over project]

Coöperatie Gedeelde Weelde

In 2019 startte in Limburg met POP-subsidie het LEADER-project Coöperatie Gedeelde Weelde. Doel:

- ....
-

[einde kader]

[lopende tekst + foto]

Op 16 februari 2019 opende Coöperatie Gedeelde Weelde de deuren van haar winkel, geholpen met LEADER-subsidie. "Het loopt als een trein. We hebben wekelijks ruim 1.000 klanten en 214 mensen zijn lid van onze coöperatie. De winkel, die ook open staat voor niet leden, draait boven verwachting", vertelt Christiane Gronenberg. Zij is naast Bram de Volder, Dominique Sleijpen, Luuk Rövekamp en Robin van Hontem, initiatiefnemer van Coöperatie Gedeelde Weelde. "Onze drijfveer is het vormgeven van een voedselketen waar we als gemeenschap van producenten, consumenten en winkeliers blij van worden."

Ecologisch verantwoord en duurzaam

De coöperatie is in december 2015 opgericht en levert producten en verleent diensten aan leden en niet-leden vanuit haar uitgangspunten earth care, people care en fair share (zorg voor de aarde, zorg voor elkaar en eerlijk delen). De coöperatie exploiteert gezamenlijk en voor gemeenschappelijke rekening een winkel in voedings- en levensmiddelen. "Onze keten gaat uit van het recht van mensen op gezond en cultureel passend voedsel, geproduceerd op ecologisch verantwoorde en duurzame wijze in een voedsel- en landbouwsysteem dat door henzelf wordt vormgegeven", zegt Luuk Rövekamp. Ook voorziet de coöperatie in sociale behoeften en doelen via samenwerking, kennisuitwisseling en ontmoetingen op de werkvloer, in workshops en proeverijen, bij filmavonden, et cetera.

Mede-eigenaar

Anne Lefevre in Kanne (B) vertelt over haar motivatie om lid te zijn van de coöperatie. "Als lid ben ik mede-eigenaar en heb ik een stem in de koers van de coöperatie. Ik denk graag mee over duurzame producten, die voor de producenten ook een faire prijs opleveren", zegt Lefevre. "Lokale productie, seizoensgebonden, biologisch, korte ketens en de sociale kanten van de coöperatie zijn voor mij ook erg belangrijk." Lefevre is fotograaf en heeft veel fotografie gedaan voor de coöperatie. "Dat is het mooie van een coöperatie, alle leden en niet-leden die een bijdrage willen leveren, brengen ieder hun eigen expertise in. En zo krijg je het geheel gedragen."

Lokale producten

De verkochte producten in de winkel komen zoveel mogelijk uit de (EU-)regio. "We werken samen met circa 30 regionale producenten en met landelijke producenten, importeurs en biologische groothandels in Nederland, België en Duitsland", zegt Gronenberg. "Sommige regionale producenten zijn ook lid van Gedeelde Weelde. Dat versterkt de betrokkenheid bij de winkel en coöperatieactiviteiten."

Samenwerkingen met nieuwe producenten ontstaan door wederzijdse kennismaking en uitwisseling van producten en werkwijze. Het uitlichten van producten met acties en uitstapjes naar primaire bedrijven vergroot de zichtbaarheid van regionale producenten. “Er is ook een digitale overzichtskaart in de maak, waarop mensen op internet en in de winkel informatie over de producenten kunnen vinden”, zegt Rövekamp.

Toekomstontwikkeling coöperatie

De initiatiefnemers verbreden het assortiment door te zoeken naar en samen te werken met nieuwe producenten. Uitbreiding van het aantal leden gebeurt door promotie van de voordelen van lidmaatschap en van ledenparticipatie, zoals meehelpen op de winkelvloer, werkgroepen, ledenactiviteiten, et cetera. “We kunnen uitgroeien tot een foodhub voor Maastricht en de EU-regio, van waaruit weer nieuwe verbindingen en initiatieven kunnen ontstaan”, zegt Rövekamp. In het buitenland zijn food coops heel gewoon, zoals The Park Slope Food Coop in New York met meer dan 16.000 leden en The People’s supermarket in Londen. Ook in Frankrijk, België en Nederland ontstaan coöperatieve winkels zoals La Louve (Parijs), Färm en Bees-Coop (Brussel), CoopEco (Charleroi) en de Nieuwe Graanschuur (Amersfoort).

Leerplek

“Onze winkel is een fantastische oefen- en leerplek voor afstemmingseconomie tussen alle ketenpartners en kan als voorbeeld fungeren voor andere bottom up georganiseerde coöperatieve winkels in Nederland. Wij willen als Gedeelde Weelde alles wat we geleerd en ontwikkeld hebben, graag delen met andere coöperatieven vanuit een open source gedachte. Zo kan er een netwerk van zelfstandige en samenwerkende coöperatieve winkels ontstaan, iets wat in bijvoorbeeld België en Frankrijk al bestaat”, zegt Gronenberg. Voor meer informatie over Coöperatie Gedeelde Weelde en haar winkel, surf naar www.gedeeldeweelde.nl.

[pagina 41]

[streamer]

Zorg voor de aarde, zorg voor elkaar en eerlijk delen

[eindfoto]

[Pagina 42 + 43 + 44: Communicatie]

- Pagina 42: doel communicatie + korte omschrijving + belangrijkste resultaten/gebeurtenissen 2019: themanummers, netwerkconferentie, networX en presentatie Alex Datema over agrarische collectieven en Rural Inspiration Awards met nominatie voor Kipster, innovatiedatabase.
- Pagina 43 + 44: [foto's]

[pagina 42]

Communicatie

Communicatie over de opzet van het programma, de openstellingen en de resultaten van de projecten is essentieel voor het gezamenlijke doel: bijdragen aan een vitaal platteland, waar boeren investeren in een duurzame en innovatieve landbouw en een goede boterham verdienen, burgers en boeren met elkaar in verbinding staan en we met z'n allen genieten van een prachtige natuur en biodiversiteit.

Het ministerie van LNV, provincies, RVO.nl, BIJ12 en het Regiebureau POP zetten hun communicatiemiddelen in om de doelgroepen te bereiken en werken daarbij steeds nauwer samen. Verbinden van projecten, kennis en mensen, zowel op nationaal als Europees niveau, is een rol die de bij de Nationale Support Unit, onderdeel van het Regiebureau belegt is. Ook via het netwerk platteland wordt bekendheid gegeven aan het programma en de resultaten op landelijk niveau; onder meer via de websites Netwerk Platteland [link: <https://netwerkplatteland.nl/>] en Regiebureau POP [link: <https://regiebureau-pop.eu/>], digitale themanummers en nieuwsbrieven, social media-kanalen en bijeenkomsten om kennis te delen.

[Illustraties of foto's netwerkconferentie POP3]

Enkele resultaten op communicatiegebied

- In 2019 is veel aandacht besteed aan het toegankelijker maken van de informatie over het POP3 door meer met verhalen en infographics te werken en de vormgeving van communicatiemiddelen, waaronder de jaarverslagen aantrekkelijker te maken. Ook het gebruik van sociale media is meer gemeengoed gevonden.
- Vanuit het programma zijn in 2019 in totaal [??] landelijke evenementen georganiseerd, waaronder masterclasses, LEADER-bijeenkomsten, thematic groups en workshops/trainingen. Ruim [aantal] mensen namen deel aan de bijeenkomsten.
- In 2019 is gestart met het maken van themanummers in samenwerking met de netwerkpartners van het Netwerk Platteland. 3 specials over de bijdrage van POP3-projecten aan de thema's [klimaat \[link\]](#), [bodem \[link\]](#) en [biodiversiteit \[link\]](#) zijn verzonden naar 2.500 abonnees.
- In 2019 zijn 3 digitale nieuwsbrieven over het programma verstuurd naar [aantal] abonnees.
- De LEADER-brochure en de krant met POP3-projecten zijn in het Engels vertaald. De uitgaven kunnen worden gebruikt bij netwerkbijeenkomsten in Europees verband.
- In september 2019 vond in Boskoop de landelijke LEADER-dag plaats, waar 120 mensen aan deelnamen. De organisatie lag in handen van de provincie Zuid-Holland, de LEADER-gebieden Holland Rijnland en Polders met Waarden en het Regiebureau POP. Op de dag was gelegenheid tot projectbezoek, het bijwonen van een workshop en werd in een paneldiscussie vooruitgekeken naar hoe LEADER een plek zou kunnen krijgen in de nieuwe programmaperiode van het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid.
- In het [overzicht met POP3-projecten](#) zijn eind 2019 180 innovatieprojecten opgenomen, met inhoudelijke informatie en contactgegevens. De database is te vinden op de website van Netwerk Platteland. Ook zijn links aangebracht naar de waterprojecten van het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer.
- In april 2019 organiseerde de European Network Rural Development (ENRD) de conferentie networX om het 10-jarig bestaan van het Europese netwerk platteland te vieren. Op het spotlightpodium aldaar vertelde Alex Datema, voorzitter van BoerenNatuur, het verhaal over de Nederlandse aanpak van agrarisch natuurbeheer met collectieven, die uniek is in Europa. Om zijn verhaal kracht bij te zetten heeft een sneltekenaar in opdracht van het Regiebureau POP panelen gemaakt.
- Voor de Rural Inspiration Award diende het Regiebureau 3 Nederlandse projecten in bij de ENRD. Kipster was een van de 176 genomineerden voor die prijs, die tijdens networX werd uitgereikt. Kipster won niet, maar hoorde bij de 5 finalisten in de categorie 'Improving competitiveness'.
- In november 2019 vond de jaarlijkse nationale netwerkconferentie met als thema Wat een boer niet weet, kent 'ie niet – kennisdelen op het boerenerf. Met 190 bezoekers die de conferentie gemiddeld waardeerden met een 8 was de bijeenkomst een succes.

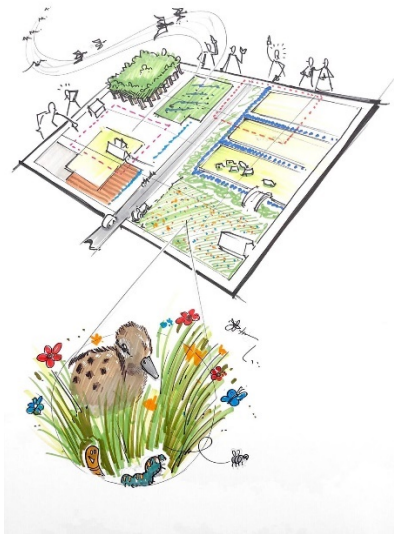

[onderschrift foto's:] Netwerkkonferentie POP3 2019 'Wat een boer niet kent, weet 'ie niet' in de Veerensmederij in Amersfoort.

[pagina 44]

[Illustraties of foto's netwerkkonferentie POP3]

[onderschrift illustraties:] Illustraties over agrarisch natuurbeheer in Nederland van Jefta Bade bij het verhaal van Alex Datema op de Europese conferentie networX. De grutto is onze nationale vogel.

[Foto-onderschrift:] Kipster genomineerd voor de Rural Inspiration Awards 2019. Eigenaar Ruud Zanders achterste rij, vijfde van links (foto's: ENRD).

[Pagina 45:]

[foto + logo Europa investeert in haar platteland]

COLOFON

Uitgave

Regiebureau POP

Foto's

Phil Nijhuis – pagina:

Jarno Kraayvanger – pagina:

Paul Tolenaar – pagina:

Interviews

Roza tekst, Corianne Roza – pagina:

Boerentaal, Janet Beekman – pagina:

Vormgeving

Xerox/Osage

Publicatiedatum

Juli 2020

Websites

Regiebureau POP [\[link: https://regiebureau-pop.eu/\]](https://regiebureau-pop.eu/)

Netwerk Platteland [\[link: https://netwerkplatteland.nl/\]](https://netwerkplatteland.nl/)

Contact

Regiebureau POP

088 – 041 4501

Postadres

Regiebureau POP

Postbus 2755

3500 GT UTRECHT

[pagina 46]

[omslagfoto]